

Vastakohta- ja variointinimistä¹

Eero Kiviniemi

Vampulan pitäjänsanastossa on esimerkkinä *holista*-verbin käytöstä seuraavanlainen kielenoppaan repliikki: *mää kuulin semmosta holinaa ja sanoim mikä saakeli tää maan alla holisee, siä on semmonev verèn tiä sanò saarine* (SS, E. Lepistö 1939). Kun tietää, että Satakunnassa ja Hämeessä on juuri veden holinaan perustuvia *Holiseva*-nimiä peräti kolmisenkymmentä, tulee ajatelleeksi, että mainituissa tilanteissa ehkä varsin tarkoinkin kuvastuu tällaisten nimien synty. Voi hyvin otaksua, että kyseinen paikka siitä toistuvasti puhuttaessa saa partisiippisen *holiseva*-epiteetin ja että näin syntynyt paikanmäärite vakiintuessaan propristuu. Juuri tällä tavoin on partisiippinimistön synty tavallisesti selitettykin.

Kun *Holiseva*-nimiä tarkastellaan tyyppitutkimuksen näkökulmasta, osana koko *ise*-johdoskantaista partisiippinimistöä, ei yksityisten nimien syntyä useinkaan voida selittää mainitulla tavalla. Tässä tapauksessa pesyeen asutushistoriallisesti yhtenäinen levikkialue, sen selvä päällekkäisyys vielä runsasnimisemmän ja vanhemman *Koliseva*-pesyeen levikin kanssa sekä *Koliseva*- ja *Holiseva*-nimien esiintyminen usein lähekkäin tai jopa rinnakkaisnimenä osoittaa suurimman osan *Holisevista* syntyneen jo olemassa olleiden *Holiseva*- tai *Koliseva*-nimien pohjalta. Partisiippinimistöä yleensäkin hyvin huomattava osa (ainakin puolet) näyttää perustuvan kulloistenkin nimenantajien entuudestaan tuntemaan nimistöön. Mallinimien mukaan on syntynyt saman partisiipin sisältäviä nimiä, jollaisia perinteisen terminologiamme mukaan voidaan — mikäli kyseessä ei ole jonkin läheisen paikan sijaintia määrittävä sekundaariniimi — nimittää *siirrynnäisiksi*,² mutta niiden mukaan on voinut syntyä myös

¹ Esitetty lyhennetysti lectio praecursoriana Helsingin yliopistossa 30.1.1971.

² Viljo Nissilä on huomauttanut kirjoittajalle, että hän on pitänyt nimeä siirrynnäisenä vain silloin, jos sen sisällön ja tarkoitteen välillä ei ole minkäänlaista kausaliteettia (esim. siirtolaistilan nimi *Hiekkämäki* on varma siirrynnäinen, koska talo on nimensä vastaisesti saviperäisellä maalla). Mielestäni tätä termiä, jonka luonnostaan yhdistää nimistön kaikenlaiseen kulkeutumiseen, ei olisi rajattava näin ahtaasti ja yksinomaan etymologisin perustein. Esim. monet *Sääksjärivistä*, *Soimasoista*, *Housulammista* ja *Kolisevista* (*ojista*) on varmasti nimetty lähinnä nimenantajien ennestään tuntemien paikkojen perusteella, joten kyseessä on oikeastaan nimien »siirtyminen». Sitä paitsi siirrynnäisinä ovat levinneet sellaisetkin nimet, joiden syysuhteesta paikkaan nimenantajilla ei varmasti ole ollut tietoa. Tällöin nimeämisperusteena on ollut jokin muu, paikoille yhtei-

samantyyppisiä erikantaisen partisiipin sisältäviä nimiä. Näistä olen (sisällöltään selvästi vastakohtaisia nimiä lukuun ottamatta) käyttänyt termiä *variointinimet*. Tällaisen nimeämisen perustana ovat aivan ilmeisesti olleet erilaisiin assosiaatioihin perustuvat mielleyhtymät: Jos paikka nimenantajan mielessä on rinnastunut johonkin jo nimettyyn paikkaan, se on voinut saada nimen tämän mukaisesti, mutta koska lähekkäisillä paikoilla ei voi olla samaa nimeä, niiden nimissä voivat näkyä myös muut, jo olemassa olleen nimistön herättämät mielleyhtymät. Näin keskeiset tendenssit nimistön synnyssä eivät tietenkään voi rajoittua vain yhteen nimityyppiin.

Paikkojen nimeämiseen jo olemassa olleen nimistön mukaisesti onkin kiinnitetty melkoisesti huomiota. Lähtökohtana on tietysti ollut samanasuisten tai samamääritteisten nimien runsaslukuisuus ja levintä maassamme. Jo Väinö Voionmaa on esittänyt seuraavan näennäisen paradoksin:³

Paikannimien syntymistä ja elämää voidaan ajatella aivan paikallisperäiseksi, paikalla asuneen väestön yksinomaan omia tarpeitaan varten antamiksi ja käyttämiksi. Tavallaan kaikki paikannimet ovatkin paikallissyntyisiä, paikannimen antamiseen kun aina on jokin paikallinen aihe. Mutta yhtä mahdollista on, ettei ankarasti ottaen paikannimi aina silloinkaan ole kokonaan paikallisperäinen; niin esim. jo nimenantajat tai heidän kielimurteensa ja perinteensä ovat kotoisin muualta. Melkein samalla oikeudella kuin voidaan sanoa, että kaikki paikannimet ovat paikallisperäisiä, voidaan väittää niiden kaikkien olevan tavallaan siirtonimiä. Paikannimet kulkevat ihmisten ja heidän kielensä mukana ja kokevat samoja vaiheita kuin he.

Kaikki paikannimet voivat siirtyä. —

Yksi systeemiä selventämään pyrkivistä jakotavoista on nimistöaineksen ryhmittely niin sanottuihin *primaarinimiin* ja *sekundaarinimiin* siten, että sekundaarinimiksi katsotaan kaikki sellaiset nimet, jotka sisältävät jonkin läheisen paikan nimen joko osaksi tai kokonaan. Tätä luokittelua on käyttänyt jo Väinö Solstrand vuosisadan alussa tutkimuksessaan Ahvenanmaan nimistöstä (Åländska ortnamn, Särtryck ur Brages årsskrift 1910—11) ja edelleenkehittelynä varsinkin Ivar Modéer tunnetussa teoksessaan *Småländska skärgårdsnamn* (1933). Modéer erottaa aineistossaan neljä pääryhmää: kokosekundaarit, määritesekundaarit, prepositiosekundaarit ja merkitysekundaarit nimet (s. 237). Tältä pohjalta samaa ryhmittelyä on sovellettu myös suomalaisen nimistön tutkimukseen (ks. tarkemmin Nissilä, Suomalaista nimistöntutkimusta s. 96—99). Sekundaarinimien määrä ruotsalaisessa ja varmasti myös suomalaisessa nimistössä on erittäin suuri; ainakin kolmannes kaikista paikannimistä

nen piirre. Nimenantajien kannalta tällaisella syy-yhteydellä ja nimen sisällön ja tarkoitteen välisellä kausaliteetilla ei ehkä ole ollut mitään eroa. Jonkin *Sääksjärvi*-nimen perustana saattaa olla samanasuinen mallinimi, vaikka siellä olisi pesinytkin kalasääski, ja siirtolaistila on voitu yhtä luontevasti nimetä *Hiekkamäeksi* entisen asuinpaikan mukaan, oli se sitten hiekkaisella tai savisella maaperällä.

³ Postuumissa artikkelissaan »Asutushistoriallisesta paikannimitutkimuksesta» (Tamperre IV s. 18), joka alun perin oli tarkoitettu »Hämäläisen eräkauden» (1947) johdantoon.

lienee tällaisia. Koko nimistösysteemimme kannalta tämä on hyvin ymmärrettävää, sillä läheskään kaikilla paikoilla harvaan asutussa maassamme ei ole ollut niin erikoista asemaa tai käyttöä, että ne olisi voitu nimetä tämän perusteella. Paikkoja tarkemmin määritettäessä on siksi jouduttu turvautumaan jo olemassa olleeseen nimistöön. Näin syntyneistä nimistä osa on tarpeettomana hävinnyt ja osa syrjäytynyt siksi, että paikka on myöhemmin saanut sitä paremmin luonnehtivan nimen, mutta varsin monet ovat jääneet pysyviksi ja samalla systeemimalliksi, jonka avulla lähes mikä tahansa paikka voidaan tarvittaessa nimetä. Koska tämän systeemin kannalta myös sellaiset nimet, joiden sisältö ei näytä vastaavankaan paikan laatua, ovat aivan luonteivia (esim. pyöreämuotoisten lampien nimet *Haaralampi* Kannonkoskella ja *Niemilampi* Multialla, oikeastaan *Haarajärvenlampi, *Niemijärvenlampi), sen tunteminen ja primaarinimien paljastaminen on nimien selvittelyn kannalta välttämätöntä. Esim. Heinolan mlk:n Taipaleen kylässä on *Pikjärvestä* Myllyjärveen laskevassa ojassa *Pikmylly*, jonka kerrotaan saaneen nimensä siitä, että siellä keitettiin veroiksi vaadittu piki. Kuitenkin voidaan osoittaa, että sisällöltään hämärtyneet *Pikjärvi*-nimi on primaari (1784—85: Pitkäjärvi MHA C 4a 13/15) ja *Pikmylly* sen mukaan annettu määritese-kundaari nimi, jonka muodollista sisältöä ('Pitkämylly') tuskin koskaan on tajuttu. Hankalimpia ovat ehkä kuitenkin tapaukset, jolloin määritese-kundaariksi sopiva nimi tosiaan liittyy sen sisältöä vastaavaan paikkaan. Ei useinkaan voida varmasti sanoa, onko esim. jokin *Ahvenjärven* viereinen *Ahvenlampi* tai *Kaitajärven* viereinen, kapeahkoon lampeen liittyvä *Kaitalampi*-nimi määritese-kundaari vai ei.

Modéerin määritelmän mukaan sekundaarinimiin eivät kuulu edellä mainitsemani nimiryhmät, siis siirrynnäiset ja erilaiset variointinimet. Nissilä sen sijaan on katsonut siirrynnäisnimet paikkasekundaareiksi; ns. vastakohtanimet ja muut assosioitumalla syntyneet nimet hänkin mainitsee eri yhteydessä. Aikokukseni on seuraavassa tarkastella lähinnä viimeksi mainittuja, siis sellaisia jo olemassa olleen nimistön pohjalta syntyneitä nimipareja tai nimiryhmiä, joita ei voida tunnistaa ainakaan yhteisen määriteosan perusteella.

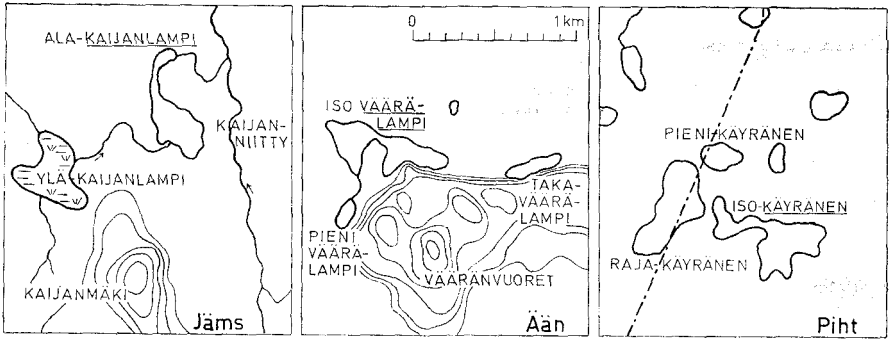
On yleisesti tunnettua, että mielle saattaa suhteellisen helposti virittää sisällöltään vastakohtaisen mielteen. Nimistössä tällaisten mielle-yhtymien pohjalta on syntynyt sisällöltään vastakohtaisia nimiä, ns. kontrastinimiä. Nissilä mainitsee (Suomalaista nimistöntutkimusta s. 41) esimerkkeinä suomalaisesta nimistöstä nimiparit *Lihavajärvi* ja *Laihajärvi* (Säkkijärvellä) sekä *Vaarinpää* ja *Muorinpää* (Vuoksen niemiä Antreassa), ja niitä on helppo luetella lisää. Varsinkin vesistönimistössä yleinen on esim. vastakohtapari *valkoinen—musta*. Aivan lähekkäisiin vesiin liittyvät mm. seuraavat nimet: *Mustalampi* ja *Valkealampi* Hat Katala, Jan Rehakka, Hir Hirvenlahti | *Mustalampi* ja *Valkialampi* Num Immola — Maskila, Vla Pyötsiälä, Mich Michikkälä, OulJ Oulunsuu, Lemi Kaamanniemi, Lappe Kälvelä — Rikkilä | *Mustalampi* ja *Valk(ia)lampi*

Espoo Nuuksio / *Mustalampi* ja *Valklampi* Vehk Kannusjärvi / *Mustalampi* ja *Valkealammi* Sys Käenmäki / *Mustalampi* ja *Valkoinenlampi* MänH Lahnaniemi, Mul Kangasojan valtionpuisto / *Mustajärvi* ja *Valkeajärvi* Juup Kokkila / *Mustajärvi* ja *Valk(ea)järvi* Orim Mallusjoki, Mik Puttola, Juva Kuosmala / *Mustajärvi* ja *Valkjärvi* Lappe Lensula / *Mustalampi* ja *Valkeajärvi* Mik Rämälä / *Musta Lambi* ja *Walkia Järvi* 1833—34 (G 25 12/2) V1a Kinansaari / *Mustalampi* ja *Valkeinen* Keu Suolahti / *Mustiainen* ja *Valkeinen* Mul Sinervämäki / *Mustarimmi* ja *Valkearimmi* Pad Nyystölä / *Mustavesi* ja *Valkiavesi* Pohja Antskog. Muista kuin vesistönimistä mainittakoon toisiinsa rajautuvat *Valkeakeidas* ja *Mustakeidas* Parkanon Sydänmaalla sekä *Valkeakallio* ja *Mustakallio* Nastolan Immilässä. Vastaavanlaisia nimipareja ovat esim. seuraavat: *Valkialampi* ja *Pimiälampi* Jaal Huhdasjärvi / *Lihava(järvi)* ja *Laiha(järvi)* Sam Kiikala — *Mustlahti* / *Syväjärvi* ja *Matalajärvi* Mou Selkee — Hyynilä; 1971: *Syväjärven Sari*, *Matala järvi* (MHA A 98 7/1—5) / *Syvälampi* ja *Matalalampi* Kin Kinnulan pohjoinen valtionpuisto / *Korkeasaari* ja *Matalasaari* (maatunut Kärnänsaareen) Lappajärvessä, Lappa kk. / *Korkia-aho* ja *Matala-aho*, vierekkäisiä suosaarekkeita, YKii Ylikiiminki / *Synkiätsaaret* ja *Harvatsaaret*, vierekkäisiä suosaarekkeita Isolla Korvanevalla, Jal Rustarin valtionpuisto. Kaikkein tutuimpia ja runsaslukuisimpia lienevät kuitenkin asumusten nimissä tavalliset vastakohtaparit *Alatalo* — *Ylätalo*, *Alitalo* — *Ylitalo*, *Alapiha* — *Yläpiha*, *Alatupa* — *Ylätupa*, *Isotalo* — *Vähätalo*, *Uusitalo* — *Vanhatalo* jne., jotka useimmiten ovat syntyneet siten, että kun taloja jaettaessa uudet rakennukset usein tehtiin kantatalon rakennusten läheisyyteen, jokin niiden keskinäistä suhdetta osoittava alkuaan appellatiivinen ilmaus helposti propristui ja syrjäytti kantatilan ehkä hyvin vanhankin nimen. Esim. Saviniemen kantatalosta (1500-luvulta) Längelmäellä syntyi 1816 *Vanhatalo* ja *Uusitalo*, Honkapään talosta Hartolan Kalhossa noin vuosisata sitten *Ylätalo* ja *Alatalo*, Haikon kantatilasta Lemm Nisolassa *Ylätupa* (~ Haikko) ja *Alatupa* ja Hassilan kantatalosta Enon Pirttivaarassa *Yläpiha* ja *Alapiha*.

Nimeämisperusteen määrittäminen saattaa joidenkin vastakohtanimien osalta olla epävarmaa, sillä esimerkiksi jokin *Mustalampi* voi olla tummavetinen tai -pohjainen vain viereiseen *Valkeaanlampeen* verrattuna; lähettyvillä on ehkä paljon »mustempiakin». Kuvaavia ovat seuraavanlaiset nimioppaiden selitykset: »siinä (Janakkalan *Valkeassalammissa*) on ihan yhtä mustaa vettä kun *Mustassalammissa*» ja »ei se ves (Lappeen *Mustassalammissa*) oo tavallista mustempaa». Zilliacus onkin huomauttanut, että vastakohtanimien perustana voi joskus olla pikemminkin paikan sijainti kuin sen laatu (Ortnamnen i Houtskär s. 82). Hyvä esimerkki nimenannon systemaattisuudesta löytyy Lammilta, jossa Evon valtionpuistossa olevista *mustajärvistä* yksi on nimeltään *valkeemustajärvi*; 1838—40: *Mustajärvi*, *Valkia Mustajärvi* (MHA H 39 15/29). *Musta Mustajärvi -nimi sentään on jäänyt syntymättä.

Viimeksi mainitut Lammin esimerkit viittasivat jo siihen, että nimistöissä ilmenevästä vastakohtaisuudesta puhuttaessa on muistettava myös sellaiset kaksiosaisista nimistä koostuvat nimiryhmät, joissa alkuosien kontrastisuuden perustana näyttää olevan vain yhteisellä nimellä tunnettujen paikkojen erottaminen toisistaan. Tyypiesimerkkeinä erittäin lukuisista tapauksista mainittakoon vaikkapa *Iso* ja *Vähä Suojärvi* Hartolasta, *Ala* ja *Ylä Vehkajärvi* Sysmästä sekä *Alainen*, *Keskinen* ja *Yläinen Vuorisjärvi* Jämsästä. Erotteluperusteita on tietysti monia muitakin, eivätkä ne aina ole keskenään kontrastisia, esim. nimisarjoissa *Hoikka-Viheriä*, *Korpi-Viheriä* ja *Lehto-Viheriä* (lampia) Multialla sekä *Iso Kotajärvi*, *Kapea Kotajärvi* ja *Ympyräinen Kotajärvi* Padasjoella. Tavallisin vastakohtaisuus tällaisten nimiparien alkuosissa on kuitenkin levikiltään läntinen *Iso—Vähä* tai *Iso—Pikku* ja alkuaan itämurteinen *Suuri—Pieni*. Varsinkin näiden suhteen voidaan osoittaa, että nimiparien syntymisen edellytyksenä ei aina olekaan ollut paikkojen aiempi yhteisnimi ja että edes nimeämisperuste ei aina ole ollut sama.

Keuruun Ampialassa on vieretysten *Saarijärvi* ja *Pieni Saarijärvi*, 1789—1802: Saari-Järvi Träsk, Pjeni Saarijervi (MHA E 51a 2/4), ja vastaavanlainen nimipari löytyy myös Petäjaveden Kintaudesta: *Saarijärvi*, *Pieni Saarijärvi*, 1788—99: Iso Saarijärvi, Pjeni Saari Järvi (MHA E 47a 10/5). Kummassakaan Pienessä Saarijärvessä ei kuitenkaan näytä olleen saarta. Samalla tavoin saareton on myös *Saarijärven* viereinen *Vähä Saarijärvi* Lavian ja Kullaan rajalla (1831: Iso-Saarijervi, Vä-Saarijärwi — MHA A 51 11/1, 3) sekä *Ison Saarijärven* viereinen *Vähä Saarijärvi* Pälkäneen ja Sahalahden rajalla (1856: Saarijärven Saari, Wähäsaarijärvi — MHA H 69 9/21). *Iso Salmijärvi* Petäjävedellä on selvästi salmekas, mutta nykyisin *Pieneksi Salmijärveksi* kutsuttu lampi sen läheisyydessä aivan ympäröityä. Isonjaon asiakirjoissa 1791—1807 Wähä Sallmi Järvi on merkitty nykyisen Viherryksen paikalle (MHA E 47a 11/21), mutta tämäkin on salmeton. Orimattilan Niemenkylässä ei minkäänlaista salmea ole sen enempää *Isossa* kuin *Pienessä*kään *Salmijärvessä* (lähekkäisiä lampia), ja Anttolassa ainakin *Pieni Salmilampi* *Suuren Salmilammen* päässä on salmeton. Vastaavasti *Pieni Kaitajärvi* isomman ja kapeahkon *Kaitajärven* eteläpäässä Jämsän Vitikkalassa on lähes pyöreä, ja näennäisesti yhtä ristiriitainen on myös *Karstulan Ala-* ja *Ylä-Kaijanlampi* -nimien suhde paikkojen muotoon (ks. karttaa), sillä vain Ala-Kaijanlampi on nimensä mukaisesti kaita (1833: Kaja Lambi, Ylä Kaja Lambi — MHA E 48c 1/5). Samantapaisia nimipareja ja -ryhmiä voidaan helposti osoittaa enemmänkin, mutta mainitsen vain muutamia esimerkkejä: *Makkaralampi*, makkaran muotoinen lampi Iitin ja Jaalan rajalla, lähellä pienempi ja pyöreä *Vähä Makkaralampi* | *Iso Polvilampi*, polvekas lampi, MänH Pärnämäki; vieressä soikea *Pieni Polvilampi*. 1839—40: Iso polvi Lambi, Pjen Polvi Lambi (MHA C 36 5/5) | *Pitkäjärvi*, hyvin kapea lampi, Jäms Alhojärvi; pohjoispuolella pieni ja pyöreä *Vähä* l. *Pieni Pitkäjärvi* | *Iso-Väärä(lampi)*

Jämsän (Ala-)Kaijanlammen, Äänekosken (Ison) Väärälammen ja Pihtiputaan (Ison) Käyräsen mukaan nimetyt paikat.

(~ Kesku-Väärä), Pieni-Väärä(lampi), Taka-Väärä(lampi) Ään Paadentaipale; vääramuotoinen on lammista vain Iso-Väärä (ks. karttaa) / Käyräset ~ Käyräsenlammut: Iso-Käyränen, Pieni-Käyränen, Raja-Käyränen Piht Pekkarilan valtionpuisto; vain IsoKäyränen on nimensä mukaisesti käyrä (ks. karttaa).

Nimeämisperuste on tällaisissa tapauksissa yhteinen vain silloin, jos paikat aikoinaan ovat muodostaneet yhden kokonaisuuden tai jos ne alun perin ovat olleet nimensä sisällön (jälkiosan) mukaisia. Esimerkiksi Orimattilan Iso ja Pieni Salmijärvi -nimet on selitettävä siten, että nykyisin nimensä vastaisesti pyöreämuotoiset lammet ovat aiemmin olleet yhtenä järvenä, jossa niitä nyt erottavan alavan maakannaksen kohdalla on ollut kapeahko salmi. Anttolan Salmilampiin sopii sama selitys; isonjaon kartoissa niiden välillä onkin vain kymmenisen metriä pitkä joki. Vastaavasti on jossakin nykyisin saarettomassa Saarijärvessä aikoinaan saattanut olla saari, joka sittemmin, vedenpinnan laskettua, on maatonut osaksi rantaa. Enimmät mainitsemistani nimipareista ovat kuitenkin sellaisia, joissa yhteinen nimeämisperuste ei ole mahdollinen. Juuri niissä näkyy eräänlaisen nimeämissestemän osuus nimenannossa hyvin selvästi. Kun nimittäin jo olemassa olleeseen nimistöön on kuulunut Iso — Pieni, Ylä — Ala -alkuisia nimipareja, jotka esim. aiemman yhteisnimen pohjalta syntyneinä aina liittyvät lähekkäisiin ja samantapaisiin paikkoihin, jokin Saarijärven tai Salmijärven lähellä oleva pienempi järvi tai lampi on voitu tarpeen tullen helposti paikantaa tai yksilöidä nimeämällä se Pieneksi Saarijärveksi tai Pieneksi Salmijärveksi. Nimeämisperusteena on tällöin tietysti vain paikan sijainti.⁴

⁴ Esko Koivusalo on seminaarityössään (1959) käsitellyt tämäntyyppisten nimien Vähä (~ Pikku ~ Pieni) ja Iso (~ Suuri) -määrittäjä ja todennut, ettei niiden perustana ole paikkojen pienuus tai suuruus sinänsä, vaan niiden läheisyys ja yhteenkuuluvuus. Nimet saattavat olla sisällöltään näennäisesti ristiriitaisiakin. Esim. Lappeen Vainikkalassa on *piensuurmäki* (Pieni Suurmäki) ja Kiimingin Hannusperällä *Isotalo*-niminen mökki, joka on nimetty tien toisella puolella olleen *Pikkutalon* mukaan näin, vaikka asumukset ovat samankokoisia (Vähä, pikku ja pieni -nimit paikkanimistössä s. 4—6).

Nimenantajien kannalta Saarilampi ja Salmilampi -nimet määrittäisivät paikat suunnilleen samalla tavoin, joten kyseessä oikeastaan on sekundaarinimisysteemiin verrattava nimeämistapa, jonka avulla paikkoja myös voidaan nimetä jo olemassa olleen nimistön mukaan. Väinö Solstrand onkin lukenut tällaiset nimet sekundaarinimiin, toisin kuin sittemmin Modéer ja Nissilä. Myös Zilliacus pitää tyyppin varsinaisista sekundaarinimistä erillään ja käsittelee nimiä ns. epeksegeettisten nimien ryhmässä (Ortnamnen i Houtskär s. 94—97). Näin syntynyt nimi on joskus pystynyt syrjäyttämään paikan vanhan nimen. Esim. Mäntyharjun Partsinmaassa on vierekkäisillä lammilla nimet *Ykspetäjä* ja *Pieni Ykspetäjä*. Suuremmassa on yksi aivan pieni saari, ja lampi lieneekin nimetty juuri tässä kasvaneen yksinäisen petäjän perusteella. Pieni Ykspetäjä -nimi viereisellä lammella on selvästi myöhäinen ja vain paikan sijainnin perusteella annettu. Isojakokartassa 1829—31 sen nimenä vielä onkin lammen muotoon perustuva Kolm Haara Lampi (MHA C 36 1/1—27).

Systeemi on luonnollisesti pyrkinyt täydentymään siten, että primaarinimi tällaisissa nimipareissa on saanut vastaavan kontrastisen alkuosan. Esim. Karsutulan *Kaijanlammesta* näyttää tulleen *Ala-Kaijanlampi*, koska sen yläpuolella oleva lampi sai yksinomaan sijaintinsa perusteella nimen *Ylä-Kaijanlampi*. Jos näin nimetyistä paikoista vielä aletaan käyttää *Kaijanlammet*-tyyppistä yhteisnimeä, on päästy täsmälleen siihen tilanteeseen, mikä ilmeisesti on ollut monien samanlaisten nimien lähtökohtana. Tällaisen yhtäläistymistendenssin tähden primaarinimen määrittäminen on usein vaikeaa, jopa mahdotontakin, varsinkin jos nimen syntyyn vaikuttaneet tekijät ovat hävinneet tai muuttuneet. Esim. Keuruun Ampialassa on *Tuohiskotanen*-niminen järvi ja sen lähellä *Pieni Tuohiskotanen* -niminen lampi, 1789—1801: Hohi Kotanen L^{bi}, Pjeni Kotanen (MHA E 51a). Lampi on luultavasti saanut nimensä järven mukaan, siis vain sijaintinsa perusteella, mutta toisaalta ei voida suoraan kieltää sellaisitakaan mahdollisuutta, että jonkinlainen tuohikota olisi joskus ollut myös lammen rannalla tai sillä tavoin molempien lähellä, että primaarinimenä olisikin ollut *Tuohiskotajärvet* tai *Tuohiskotaset*. Aineistoa nimeämisperusteiden mukaan ryhmiteltäessä olisi tarjolla olevista kolmesta mahdollisuudesta pyrittävä selvittämään oikea.

Partisiippinimistössä kontrastinimien määrä on melko vähäinen, vaikka mukaan luettaisiin myös akt. 1. partisiipin kielteisen vastineen, *maton*, *mätön* -johdoksen sisältävät nimet. Selvän vastakohtaisuuden ilmaisemiseen eivät useimpien nimien perustana olevat *ise*-johtimiset ekspressiiviverbit oikein sovellukaan. Niin sanottuja *variointinimiä*, ts. läheisten samantyyppisten nimien mukaan syntyneitä erikantaisen partisiipin sisältäviä nimiä niistä sen sijaan näyttää olevan huomattava osa. Joitakin samantapaisiin assosiaatioihin perustuvia nimipareja on aiemmin mainittu niin ruotsalaisesta kuin suomalaisestakin nimistöstä. Hellquist on arvaillut tällaiseksi järvennimiä *Fiolen* ja *Stråken*, *Valpen*

ja *Hunn*, *Smälten* ja *Steksmälten*, *Tjunken* ja *Hyn* (Studier öfver de svenska sjönamnen. Svenska landsmål XX s. 120—121, 573, 624), ja Modéer esittää saman mahdollisuuden mm. vierekkäisten saarten tai karien nimistä *Skomakaren* ja *Skräddaren*, *Baggen och gunman*, *Loppan och Lusen* (Småländska skärgårdsnamn s. 139, 228, 234—235). Suomesta on esim. Nissilä maininnut puolenkymmentä samantapaista nimiparia tai -ryhmää, mm. *Ämmä* ja *Äijä*, kaksi vierekkäistä kiveä Kymin Kaukolassa, sekä *Isännänniemi*, *Emännänniemi* ja *Piianniemi*, kolme lähekkäistä niemeä Sortavalan mlk:n Putsinlahdessa (Suomalaista nimitystutkimusta s. 41—42). Käsitökseni mukaan kyseinen nimitysten synty tapa on paljon yleisempi kuin mitä onomastisessa kirjallisuudessa esitettyjen tapausten määrästä voi päätellä. Pyrin seuraavassa, tosin pakostakin suppean ja hajanaisen esimerkkiaineiston avulla hieman tarkentamaan tätä väitettä.⁵

Esimerkkejä: *veärämpettäämmäk*, *nenäpettäämmäk*, lähes perättäisiä maantiemäkiä (väliä n. 2 km), SaaJ Saarijärvi / *ykspihlajaine*, *kakspihlajaine*, lähekkäisiä saaria ulkomerellä, Ahl Rankku / *ykslammi*, *kakslammit*, *kolmilammit* (näin jo 1804 MHA H 18a 7/8, 14), lähekkäisiä lampia, Haus Ryttylä / *Yxpätäjälambi*, *Kakspätäjälambi*, *Kolmenpätäjälambi* 1833—34 (MHA G 25 12/5), kolme aivan lähekkäistä lampea, Vla Kinansaari / *ykspuine* (nykyisin puuton), *kakspuine*, *kolomipuine*, perättäisiä pikkusaaria Keiteleessä, Kong Konginkangas / *nelijäslampi*, lähinnä *Kolmikannanlampia* (3 lampea) oleva lampi, Perh valtionmaa / *Silmälampi*, *Korvalampi*, lähekkäisiä suolampia, Mul Sahrajärvi / *Orisjärvi*, *Mera(vitun)lampi*, vierekkäisiä lampia, Evi Kerttua / *Läjähysneva*, pieni suo *Kumiseva*-nimisen kangasmaan laidassa, Toho Sahanperä / *Hoksauskangas*, *Ereyskangas*, perättäisiä maita Korpiojen laidassa, Pud / *valakonenkallijo*, *punanenkallijo*, väliä n. 2 km, AJär Ojajärvi / *Harmaaportti*, *Punainenportti*, lähekkäisiä veräjiä, PerM Vastamäki / (?) *valakeeniemi*, 1696—1769: Valkianiemi, tunnetaan ainakin tilannimenä; lähellä on *harmaaniemi* (Keurusellässä), Keu Keuruu / *peäkkö*, *kylykiäinen*, pikkujärviä Salmijärven päässä ja laidassa, Mul Nikaran-

⁵ Nimien muodossa tai rakenteessa usein esiintyvään yhtäläistymistendenssiin ei tässä yhteydessä ole mahdollista tarkemmin puuttua, vaikka sekin osoittaa, että nimet vaikuttavat melkoisesti toisiinsa. Muutama esimerkki selventäne asiaa: *Vuolinko*, *Oulanki*, *Naa-ranki*, *Kaislanki* ja *Naistinki* ovat lähekkäisiä järviä Mikkelissä. Näistä ainakin *Kaislanki* on melko myöhäinen nimiasu, sillä vielä 1819—38 järvi mainitaan Kaihlajärvi-nimisenä (MHA C 50 4/7). Ylä-Rievelin saarten nimissä taas on yleensä perusosana *saari*; kolmen *vierekkäisen* saaren nimi on kuitenkin lyhemmässä asussa: *Haapanen*, *Honkanen*, *Kumpunen* (1787—1801: Hapasari, Hongasari — MHA C 34 8/4). Vastaavasti perusosat lähekkäisten ja samantapaisten paikkojen nimissä pyrkivät yhtäläistymään. Esim. Sievissä on perästäisten suosalmien niminä *Kallokuru*, *Sääskikuru* ja *Honkikuru*, vaikka yksikään näistä ei oikeastaan ole perusosansa mukainen, ja vastaavasti vierekkäisten suosaarekkeiden niminä *Raippa-*, *Maali-*, *Pihlaja-*, *Joki-* ja *Pitkäsalo*, vaikka samanlaisten paikkojen perusosana lähiseudulla tavataan myös *saari*, *harju*, *maa* ym. Hyvä esimerkki vielä pitemmälle ulottuneesta muutoksesta on Korpilahden Riijijärven *joutee(jjärvi)*, joka näyttää alkuaan olleen *Joutsenjärvi* (näin esim. 1905 MHA H 30a 14/1). Kerrotaan, että »joutsenet lask siihch huokuullen muuttaissa». Muutoksen on ilmeisesti aiheuttanut se, että viereisen järven nimi on vanhastaan ollut *surkee(järvi)*. *Joutee*-nimi ja Surkeen rannalla oleva samanniminen asumus ovat taas saattaneet vaikuttaa siihen, että järven lähelle perustettu torppa sai nimen *Joutava*.

perän valtionpuisto. — Varsinkin muutamat helposti toisensa assosioivat eläinten nimet, kuten kissa ja koira, kukko ja kana sekä kettu, karhu ja susi, esiintyvät vierekkäisten tai selvästi lähekkäisten paikkojen nimissä melko usein, ja kaksittain tavataan myös monet ns. ruokottomista paikannimistä. Tällaisia nimipareja ovat esim. seuraavat: *Kissalampi*, *Koivalampi*, vierekkäisiä umpilampia suolla, Hat Pelkola / *kissalammi*, n. kilometrin päässä isompi *koivalammi*, josta alkaa *koirajoki*, Lop Pilpola — Läyliäinen / *kissalamp(i)*, *koivalamp(i)*, vierekkäisiä umpilampia suolla, Sys Nuoramoinen / *kissaneva*, *koiraanneva*, vierekkäisiä soita, Lapu Ruha / *Kissakallio*, *Koirakallio* (väliä kilometrin verran) HaaJ Haapajärvi / *kukkokorpi*, *kanakorpi*, metsää Kukkovuoren laidassa, KanA Tiihala / *kanampaska*, *kukompaska*, lähekkäisiä mäenkumpareita peltojen keskellä, KanA Rekola / *Kukkonen*, *Kananen*, kahtia jaetun Savulan kantatilan puolikkaista aiemmin käytettyjä nimiä, Haus Selänoja / *kukkotörmä*, Pyhäjoen rantaa; osa siitä sai myöhemmin *kanatörmä*-nimen, HaaV Mieluskylä / *ketulualamäki*, *sudelualankallio* (väliä runsas kilometri) Rus Merttilä / *Ketumpesänsaari*, *Karhupesänsaari*, *Susitulli*, lähekkäisiä suosaarekkeita, KanP Jämiänkeidas / *suttensinaatti*, *karhurrekkoama*, korpilotko ja kallio sen vieressä, KosP Kaukiala / *kyrpälampi*, *vittulammi*, 1844: Vittu L.: Kyrpä L: (MHA H 60 1/85), Kuhmoi Päijälä / Kyrpä Lampi, vieressä Wittu Suo 1786 (MHA G 141 7/4, 9), Haal Hartola. Samanlaisia ryhmiä on muitakin; esim. isovanhempien nimitykset esiintyvät paikannimistössä usein pareittain tai (harvemmin) muiden sukulaisuusnimien kanssa: *taata* — *mummu*, *ukko* — *akka* ~ *eukko* ~ *ämmä*, *vaari* — *muori*, *äijä* — *akka*, *äijä* — *ämmä*; *akka* — *tytär*, *ukko* — *poika* jne.⁶

Monet mainituista tapauksista ovat niin lähellä aiemmin puheena olleita kontrastinimipareja, että rajanveto ryhmien välillä, sikäli kuin se on välttämätön, on varsin vaikeaa. Esim. *Pitkä-* ja *Pyöreä-*nimet lähekkäisiin järviin tai lampiin liittyvinä näyttävät selvästi vastakohtaisilta. Yksinkertaisempaa olisi-kin ehkä vain todeta, että variointinimistä osa on sisällöltään selvästi kontrastisia. — Koska nimet tällaisissa tapauksissa eivät ilmeisesti ole läheskään aina syntyneet samanaikaisesti, keskeisimmäksi kysymykseksi aineistoa nimeämisperusteiden mukaan luokiteltaessa jää se, voidaanko myöhempää nimeä pitää samalla tavoin paikkaa luonnehtivana kuin sen mallina ollutta nimeä. Tähän on useimmiten vastattava myönteisesti. Kun esim. Parkanon Vuorijärvessä on vierekkäin *Petäjäsaari*, *Viitasaari* ja *Korpisaari* ja Lestijärven Isollanevalla vastaa-vasti *Mäntysaari*, *Koivusaari*, *Kuusikkosaari* ja *Heinäsaari* tai Jämsän Moiskalassa *Särkijärvi*, *Sorvajärvi* ja *Ahvenlampi* (1788: Särk Järvi, Särva Järvi, Ahven Lambi — MHA H 29a 9/2), nimien sisältö ilmeisesti on paikkojen laadun mukainen, vaikka nimeämisperusteiden yhtäläisyys viittaakin siihen, että paikat on nimetty toistensa mukaisesti. Varmasti myös sellaiset nimet kuin *Ketun-* ja *Karhupesänsaari* Kankaanpäässä sekä *Ketun-* ja *Sudenluolanmäki* Ruskolla perustuvat

⁶ Mauno Rissanen on laudaturtyössään Isovanhempien nimityksillä alkavat paikan-nimet (1962) s. 248—255 esittänyt runsaasti asiaa valaisevaa nimistöä.

ketun ja karhun tai ketun ja suden pesimiseen kyseisillä paikoilla, mutta näissäkin tapauksissa juuri tämä seikka on voinut päästä nimeämisperusteeksi vain siksi, että lähellä on jo ollut samalla tavoin nimetty paikka.⁷ Koska varsinkin luontonimien synty vain harvoissa tapauksissa on varmasti tiedossa, on useimmiten tietysti varsin vaikea sanoa, onko nimeämisperuste olennaisesti paikkaan liittyvä vai yksinomaan jonkin läheisen nimen mukaan määräytynyt. Osassa jo mainituista vähistäkin variointinimistä se kuitenkin vaikuttaa niin satunnaiselta, että nimen sisällön suoraa syy-yhteyttä paikkaan sopii epäillä; pikemmin se on nähtävissä vain läheisen mallinimen kautta. Tällöin nimeämisperusteena oikeastaan voi olla myös paikan sijainti.

Varsinkin asumusten ja tilojen nimissä variointitendenssi näkyy selvästi, ilmeisesti siksi, että nimeämissesteemi on tietyistä syistä selväpiirteisempi ja yksinkertaisempi kuin luonnonpaikkojen osalta. Esim. Kankaanpäässä on ollut vierekkäin *Ahdistus* ja *Puserrus* -nimiset torpat, Reisjärvellä samoin *Kopsala* ja *Kupsala* -nimiset pienasumukset sekä *Puolukka-aho*, *Mustikka-aho*, *Mäntyaho*, *Kuusiaho* ja *Hauta-aho* -nimiset tilat, ja Haapajärvelle näyttää (1800- ja 1900-luvulla) syntyneen ainakin kolmisenkymmentä *us*, *ys* -johdoksen sisältävää asumuksennimeä (*Ahdistus*, *Epäily*, *Hilautus*, *Huraus*, *Hävitys*, *Kiehaus*, *Kivistys*, *Levitys*, *Leuhaus*, *Napsaus*, *Nihaus* jne.). Esimerkeistä näkyy selvästi myös nimien muotoon ja rakenteeseen ulottuva yhtäläistymistendenssi. Kyseinen nimeämistapa saattaa ilmetä jopa henkilököilleissä, sillä esim. Kankaanpään Venesjärvellä on neljällä saman ikäpolven isännällä ollut liikanimet *akutäntti*, *kuper-nööri*, *piispa* ja *prohveessoori*.

Jo siirrynnäisten ja lainanimien sekä toisaalta kontrasti- ja variointinimien olemassaolo osoittaa, että nimeämättömistä kohteista on usein alettu käyttää samantapaisia paikanmääritteitä tai nimiä kuin muistakin vastaavanlaisista paikoista. Paikannimien perustana ei siis ole vain nimenantajien kulttuuri ja appellatiivisto vaan myös heidän tuntemansa nimistö. Tämän perusteella voi otaksua, etteivät nimet yleensä ole syntyneet niin yksinomaisesti tavallisista appellatiiveista tai appellatiivisista sanaliitoista, kuin usein on otaksuttu. Paikoista on ehkä alun perinkin käytetty sellaisia muun nimistön mukaisia ilmauksia, jotka ovat jo valmiita nimiä; jos tällainen ilmaus vakiintuu ja pääsee laajempaan käyttöön, nimi on syntynyt. Malleja on varmasti ollut riittävästi, sillä nimistö käyttökelpoisena paikanmäärittelysysteminä ei edellytä luojiltaan kovin suurta kekseliäisyyttä; yksioikoiselta vaikuttava säännöllisyys voi koko systeemin kannalta olla varsin tarkoituksenmukaista. Sekundaarinimet ovat yksi osoitus tästä, ja samantapaista systemaattisuutta näyttää liittyvän myös vastakohta- ja variointinimiin.

⁷ Nimeämistavan luontevuudesta on osoituksena myös se, että nykyisin suosittu samaan aihepiiriin liittyvän nimistön luominen uusille asutusalueille perustuu lähinnä variointinimien tietoiseen sepittelyyn.

Über Kontrast- und Variationsnamen

Eero Kiviniemi

In meiner Dissertation über die finnischen Ortsnamen mit einem Partizipräs. kam ich zu dem Ergebnis, dass von den zum Forschungsmaterial gehörenden ca. 1 800 Primärnamen wenigstens die Hälfte auf Namengut zurückgeht, das den Namengebern bereits bekannt war. Ausser den übertragenen Namen konnten nach den vorliegenden Mustern auch Benennungen entstehen, die ein Partizip verschiedener Stammes enthielten. *Koliseva/oja*, *-koski* 'Brausender Graben', 'Brausende Stromschnelle' z.B. war früher derart beliebt als Gewässername, dass es in Finnland — vor allem auf den Spuren der Einödjäger von Häme — über hundert davon gibt. Ausser den Namen gleichen Stammes entstanden jedoch mit den *Koliseva*-Namen auch solche, die das Partizip *holiseva* 'rauschend' enthielten. Da hinter solchen Namen meist eine bewusste Variierung von Musternamen zu stehen scheint, verwende ich hierfür den Terminus Variationsname. Ähnlich entstanden sind natürlich die sog. Kontrastnamen, z.B. die nahe beieinander liegenden *Lähteväoja* 'Gehender Graben' und *Tulevaaja* 'Kommender Graben' in Sodankylä. In der oben abgedruckten *Lectio praecursoria* ist das Vorkommen von Kontrast- und Variationsnamen im finnischen Namengut allgemein untersucht worden.

Vor allem bei den Namen von Gewässern tritt das Kontrastpaar weiss-schwarz häufig auf; z.B. gibt es Dutzende von Namenpaaren wie *Mustalampi* — *Valkealampi* 'Schwarzteich — Weisssteich'. Entsprechende Kontrastnamen sind ferner *Lihavajärvi* 'Fettsee' und *Laihajärvi* 'Dünnsee', *Korkeasaari* 'Hochinsel' und *Matalasaari* 'Tiefinsel', *Alatalo* 'Unterhof' und *Ylätalo* 'Oberhof', *Uusitalo* 'Neuhof' und *Vanhatalo* 'Althof' usw.

Noch zahlreicher sind derartige aus zweiteiligen Namen bestehende Gruppen,

wo die Gegensätzlichkeit des ersten Gliedes sichtlich zur Unterscheidung von Orten dienen soll, die lediglich unter einer gemeinsamen Bezeichnung laufen, z.B. *Suojärvet* 'Sumpfsseen' → *Iso Suojärvi* 'Grosser Sumpfssee' und *Vähä Suojärvi* 'Kleiner Sumpfssee'. Eine gemeinsame Benennungsgrundlage ist jedoch in durchaus nicht allen Fällen möglich. Der Name *Pieni Saarijärvi* 'Kleiner Inselsee' kann z.B. für einen See gelten, in dem es nie eine Insel gegeben hat, und *Pieni Kaitajärvi* 'Kleiner Streifensee' kann durchaus auch einen ganz runden See bezeichnen. In diesen Fällen — wie auch bei einigen Kontrastnamen — dient lediglich die Lage des Ortes als Benennungsmotiv. Vom Standpunkt der Namengeber aus bestimmen die Namen, die nach einem nahen *Saarijärvi* 'Inselsee' oder *Kaitajärvi* 'Streifensee' gegeben werden, die Orte ungefähr ähnlich wie es die auf den genannten Primärnamen beruhenden Sekundärnamen vom Typ *Salmilampi* 'Sundteich' und *Kaitalampi* 'Streifenteich' tun, so dass es sich eigentlich um eine mit dem Sekundärnamensystem vergleichbare Benennungsart handelt, wodurch Orte auch nach dem bereits vorhandenen Namengut benannt werden können. Oft hat die Entwicklung sogar weitergeführt: der Primärname hat ein entsprechendes kontrastisches Anfangsglied erhalten, und für beide verwendete man nun vielleicht gerade eine solche gemeinsame Bezeichnung, die zum Ausgangspunkt für viele ähnliche Namenpaare wurde. Deshalb ist es oft einfach unmöglich, den Primärnamen zu bestimmen.

Die Anzahl der Variationsnamen, die auf Assoziationen — geweckt durch bereits vorhandene Namen — zurückgehen, scheint ebenfalls recht gross zu sein. In den Namen nebeneinander liegender oder deutlich benachbarter Orte rescheinen vor allem die Benennungen

der Grosseltern sowie einige, einander leicht assoziierende Tiernamen (z.B. *kissa* 'Katze' und *koira* 'Hund'; *kukko* 'Hahn' und *kana* 'Huhn' sowie *kettu* 'Fuchs', *karhu* 'Bär' und *susi* 'Wolf'); die sog. obszönen Ortsnamen begegnen auch häufig zu zweit. Viele stehen den Kontrastnamen recht nahe.

Da die Variationsnamen sichtlich bei weitem nicht immer gleichzeitig entstanden sind, erhebt sich die Frage, ob eine spätere Bezeichnung den Ort in derselben Weise charakterisiert wie der als Muster dienende Name. Die Antwort fällt meist positiv aus; nur das Benennungsmotiv muss sich nach dem Namensmuster gerichtet haben. Bei einem Teil der Variationsnamen wirkt allerdings auch das Benennungsprinzip derart zufällig, dass die direkte Kausalverbindung des Namens mit dem Ort angezweifelt werden kann; er kann dann nur durch ein nahes Namensmuster gesehen werden (z.B. *Kanatörmä* 'Huhnabhang' als Teil von *Kukkotörmä* 'Hahnabhang'; *Kakspihla-*

Jainen 'Mit zwei Ebereschen', eine Insel in der Nähe von *Ykspihlajainen* 'Mit einer Eberesche'). Hier kann das Benennungsmotiv also nur die Lage des Ortes sein.

Viele Zeichen sprachen dafür, dass man für nicht benannte Stellen oft ähnliche Ortsbestimmungen zu verwenden begann wie sie für andere diesbezügliche Gelegenheiten galten. Man sprach von ihnen also vielleicht von Anfang an in Ausdrücken, die eigentlich fertige Namen sind; bürgerte sich dergleichen ein und wurde es verbreiteter verwendet, war der Name entstanden. Muster waren sicher ausreichend vorhanden, denn das Namensgut als brauchbares Ortsbestimmungssystem setzt bei den Neuschöpfern keine sonderlich grosse Erfindungsgabe voraus; die eintönig wirkende Regelmässigkeit ist vom gesamten System aus gesehen oft recht zweckmässig. Die Sekundärnamen sind ein Beweis hierfür; ein ähnlicher systematischer Charakter scheint auch den Kontrast- und Variationsnamen anzuhaften.